Valmieras muzeja raksti

1992. gada 18. maijā

TUR, GAUJAS VIŅĀ PUSĒ

Iepretim pilsētai, Gaujas viņā pusē, 17. gs. sākumā pletās Mūrmuižas Ūdrenes pagasts (vaka), administrativa vieniba ar Kauguru ciematu, kuru iznicinot 1635. gadā, toreizējais Mūrmuižas īpašnieks uz tā zemes ierikoja Kauguru muižu. Kad zviedru valdiba 1638. gada rudeni izdarija t.s. arklu reviziju, Pārgaujas pusē revizijas aktis min tikai **Gaides** māju, kā Ūdrenes vakai piederošu. Nav zināms, kādas bija Gaides robežas, bet zemes platiba ir puse arkla. Gaides saimnieks Mārtiņš ir stārasts un tādēļ no visām klaušām un nodevām ir brīvs. Dēls Hermanis jau precējies un dzivo pie tēva, vidējam dēlam Indriķim ir desmit, bet jaunākajam, Jānim, astoņi gadi. Kalpu vai citu iedzivotāju saimniecībā nav. Gaides laukos saimnieks izsēj 3 pūrus rudzu, 2 1/2 pūrus miežu, 2 pūrus auzu un sieku griķu, bet kviešus nesēj. Vēl 1 1/2 sieku linu un 2 siekus zirņu. Pieder viņam divi zirgi un divas govis.

Ilgstošas karadarbības gados novads nopostits, izkauti un epidēmijās izmiruši iedzivotāji. 1681. gadā muižas zemju dokumentos teikts, ka muižai ".. ir ari krogs pie Rigas ceļa", bet divdesmit gadus vēlāk minēts, ka "... pārceltuve pār Gauju, kā ari krogs, kamēr plosās karš, pēdējos divos gados neko nav ienesuši, pie kam krogs tā izpostits, ka krodzinieks tur vairs nav varējis mesties". Pārceltuvei atņemtas divas laivas, ko varot apliecināt krodzinieks Mačs un pārcēlājs Ulsters jeb Rāmnieka Jānis.

Te dokumentos pirmo reizi parādās divas Pārgaujas apdzivotas vietas — **Gaujas krogs** un **Rāmnieks** jeb Ulsteris, vēlākos dokumentos ari Zemesrāmnieks, ko nemin 1638. gada arklu revizijas aktis. Gaujas, saukts ari Lielais, krogs, nopostits 1944. gada rudeni, stāvēja Stacijas un Straumes (bij. Kroga) ielu stūri, kur tagad skvērs pie autoostas, bet Rāmnieka (Ulstera, Zemesrāmnieka) lauki aizņēma teritoriju pa labi no Stacijas ielas - Linarda Laicena, Cēsu, Krāsotāju, Fabrikas un Meža ielu apkārtnē, robežojoties ar Gauju.

1712. gadā Kauguru muižas stārasta amatu no Gaides Mārtiņa pārņem viņa vidējais dēls Indriķis un zem zvēresta liecina par krievu karaspēka postijumiem. "Rāmnieka vai Ulstera Pēteris klausa (kalpo - L.L.) kā pārcēlājs pār Gauju. Gaujas krogs karā nodedzināts un vēl nav atjaunots." Pēc četrpadsmit gadiem, 1728. gadā, krogs atkal sparigi darbojas un gada laikā izkroģētas 140 mucas muižas alus, bet 1730. gadā gan tikai 80 mucas. Pārceltuve jeb rāmis 1728. gadā muižai ienesis 50 dālderus, 1729. gadā — 45 dālderus, bet 1730. gadā — 46 dālderus.

1752. gada māju pārlūkošanas reģistri Gaujas krogā uzrāda 12 iedzivotājus. Krodzinieks tagad ir Ansis ar sievu Kaču. Meitai Annai 10 gadi, dēlam Mārcim 8, Pēterim 6, meitiņai Marei 6 gadi. Tikpat daudz iedzivotāju ir Rāmnieka mājā, kur jau 1718. gadā minētais pārcēlājs Pēteris vēl arvien pilda savus pienākumus uz Gaujas. Dēlam Jānim sieva Trine mirusi un viņš precējies otrreiz, apņemdams Līzi no Kaņaudām. Mazais Jānis no pirmās laulības jau lasa ābecē, un vēl astoņi sētas ļaudis, ieskaitot pašu saimnieku, ir lasītpratēji.

Gaides saimnieks vēl arvien ir tas pats stārasts ar sievu Kaču, dēliem Bērtuli un Andreju, meitām Mari, Līzi un Mažu, audžumeitu Kaču un plašu gājēju saimi, no kuras astoņpadsmit ir lasītpratēji. Savu amatu te piekopj ari galdnieks Miķelis. Viņam ir sieva Trine un pieci mazgadīgi bērni. Nav zināms, kādēļ tik driz stārasta amatu atstājis Gaides vecā saimnieka Hermaņa vidējais dēls Indriķis, lidz ar to atdodams brālim saimnieka tiesības. Varbūt tam pamatā kāds pārkāpums, neizdariba stārasta amatā vai muižnieka iegriba.

Neskatoties uz 1743. gadā publicēto valdibas pavēli, kas aizliedza Brāļu draudzes kustību Vidzemē, Gaides ļaudis cieši turas pie hernhūtisma mācibas un draudzes mācītājs Fridrihs Gotlibs Hilde, kurš 1742. gadā te atsūtits hernhūtisma ideju un mācibas apkarošanai, savā piezīmē māju pārraudzīšanas grāmatā saka: "Šajā sētā visi ir tīrie hernhūtieši un, neskatoties uz daudzajiem aizrādījumiem, pasi notura dievvārdus", bet spiests atzīt, ka ".. citādi visādi gan tie mīl Dieva vārdu". Brāļu draudzes darbību ķeizarienes Elizabetes augšminētā pavēle nespēj iznīdēt. Kau ari sācies t.s. "klusais gājiens" (1744 — 1770), t.i., paslepena vajātās kustības darbība, kauguriešī Gaidēs 1765. gadā uzceļ savu brāļu draudzes saiešanas namu, otro Vidzemē. Pirmais tāds bija celts ar ģenerālienes Hallartes gādību Valmieras Jēra kalnā 1741. gadā. "Gaides saiešana", kā to 20. gs. pirmajā pusē dēvēja apkārtnes iedzivotāji, pieredzēja garu un notikumiem bagātu mūžu. Bez brāļu draudzes saietiem tā kopš 1825. gada savā paspārnē uzņēma ari pirmo Kauguru pamatskolu. Šo, vecāko, Pieminekļu valdes uzskaitē ar pirmo numuru reģistrēto lauku arhitektūras objektu, 1947. gadā nodedzināja čigānbērni, vecāku prombūtnes laikā sakūruši saiešanas kambara vidū ugunskuru.

Gaujas kroga kaimiņš dienvidaustrumos ir **Pauka**, kura smilšainie tīrumi stiepjas gar pašu upes krastu, izkaisīti Priežu meža laucēs. Paukās saimnieko Mārcis ar sievu Kaču, turpat viņu abi precētie dēli Jānis un Bērtulis, mazbērni Dāvids un Pēteris, meita Laža, vecā atraitne Ilze un "tēva brāļa meita Maža", par kuras radniecību ar augšminētajiem, kas toreiz bija labi zināma pašam rakstītājam, šodien grūti spriest. Nez ar ko Paukas ļaudis bija aizdevuši dusmas savam draudzes ganam Hildem, viņa piezīme ir asa: "Viena palaidniga sēta!" (Ein liederliches Gesinde!) Iemesla it kā nebūtu, jo lasīt prot visi, tāpat katķismu zin no galvas un prot izskaidrot, izņemot veco Ilzi, kura "galvas gabalus" tikai noskaita. Taču skaidrojumu šādam negatīvam rakstūrojumam rodam netālā Paukas kaimiņa Mičkēna (Mitzkainis) piemērā: "Viena palaidniga sēta, pilna māņticības, lādēšanas, kautiņu un žūpošanas!", bet, kas attiecas uz lasīšanu un katķismu, tur mācītājam nav ko iebilst.

Aizrit vēl pusgadsimts, aizrit pastāvigos zemnieku nemieros, kas arvien no jauna uzliesmo dažādās Vidzemes vietās, lai savu kulmināciju sasniegtu 1802. gada 10. oktobrī Kauguru muižā. Gaujas krogā, kas nemieru dienās kļūst par vienu no zemnieku pulcēšanās vietām, tagad saimnieko krodziniece Made ar jau precējušos dēlu Juri, vēl neprecētajiem — Miķeli (24), Ernestu (23), Dāvidu (23) un Jāni (20). Tik liels darbaspēks krogā nav vajadzigs, un Mades dēlus vienu pēc otra muiža izvieto pa lauku sētām. Miķeli aizceļ uz Zeibotu, Ernestu uz Cempiem, Jāni uz Rigu "pie kungiem", bet Dāvidu nodod rekrūšos — "ķeizara dienestā". Krogā paliek vecākais dēls Juris un ierodas brivlaistais "traktiera Bērtulis, saukts la Rose", kurš pirms tam kalpojis Kaugurmuižā par sulaini un iedzivojies skaistā uzvārdā franču gaumē. Tepat strādā ari vācu tautības drēbnieks Šmits.

Kad 10. oktobra miglainajā rītā Kaugurmuižas priekšā no lielgabalu kartečas krit desmit nemieru dalībnieki un vairāki no ievainojumiem mirst vēlāk savās sētās, āi drūmā notikuma vieta tautas mutē güst nosaukumu "karalauks".

1886. gadā sākas Rigas — Pleskavas dzelzceļa linijas būves darbi Kauguru pagasta teritorijā un skar ari Gaides māju zemes. Jāizcērt lielāka meža platība, lai gūtu vietu dzelzceļa stacijas ierīkošanai. Šajā pat sakarībā zaudējumi cēlušies Valmieriņa, Dipeņa, Slunķa un Bādiņa saimniekiem. Kad 1889. gadā jauno līniju atklāj, stacijas tuvumā sāk iebūvēties dzelzceļa kalpotāji un strādnieki, un līdz ar to apkārtnes līdzšinējā iesauka "karalauks" krievu ierēdņu dokumentos viegli pārtop par Karlovku, lai vēlāk latviskotos par **Kārlieni**. Savukārt jau 1873. gadā Kauguru muižas uzsāktā Gaujmalas zemju izpārdošana pilsētniekiem veicināja Pārgaujas Jaunpilsētas izveidošanos un administrativu pievienošanu Valmieras teritorijai 1921. gada beigās.

LAIMONIS LIEPNIEKS

PĀRGAUJAS FOTOGRĀFI

"Cienītai publikai caur šo daru zināmu, ka es fotografēšanas darbu Valmierā iesāku tai 5. maijā š.g. un uzņēmumus pagatavošu iekš savas glāžu mājas tiklab pie vējaina, kā arī pie apmākuša laika, kas caur to nemaz nav skādīgs. Mans dzīvoklis un glāžu māja atrodas pie Gaujas tilta netālu no šlagbauma" — tā 1878. gada 3. maija "Baltijas Vēstnesī" par savas fotodarbnīcas atvēršanu sludināja viens no pirmajiem Valmieras fotogrāfiem Jakobs Livenstrēms. Šādus un līdzīgus sludinājumus XIX gs. beigās un XX gs. sākumā varēja lasīt bieži. Fotogrāfi Pārgauju bija iecienījuši, iespējams, tādēļ, ka šeit māju īpašnieki bija iekārtojuši piemērotas telpas ar dabīgo apgaismojumu un telpu īre arī bija nesalīdzināmi mazāka kā pilsētas namos.

J. Livenstrēms Valmierā nostrādā 6 gadus un par fotogrāfiem apmāca savus radiniekus brāļus Hansu un Jāņu Kristinus, kuri šeit ierodas 1880. gada pavasarī. Jānis Kristins tad arī ir pirmais fotogrāfs, kurš 1880. gada 12. oktobrī izgājis dabā un no Valterkalniņa nofotografē Pārgauju. Kad 1885. gadā J. Livenstrēms no Valmieras aizbrauc, viņa darbnīcā Pārgaujā paliek strādāt brāļi Kristini. Tikai pēc vairākiem gadiem Kristini savu darbnīcu iekārto pilsētā, netālu no pareizticīgo baznīcas, bet Pārgaujā fotodarbnīcu iekārtošanai piemērotās telpas nepaliek neizmantotas. Tā jau 1891. gada 12. jūnijā darbnīcu atver Pēteris Zonvalds, 1892. gada 30. novembrī — Kauņas guberņas zemnieks Jānis Pavlovskis, kuras 1896. gadā pārņem Teodors Koše.

Viens no redzamākajiem fotogrāfiem Pārgaujā bija Jānis Sarkangalvis, kurš pēc 3 fotogrāfa darba gadiem Limbažos 1900. gada janvārī atver savu darbnīcu Pārgaujā. Piedaloties dažādās izstādēs, J. Sarkangalvis 1902. gadā Parīzē ieguvis bronzas medaļu. Viņš aktīvi piedalījies arī vietējās izstādēs Valmierā, Valkā, Tartu. J. Sarkangalvis Pārgaujā iekārtojis arī fotogrāfiju un fototipiju veikalu, kuru viņš reklamē 1903. gadā "Dzimtenes kalendārā". J. Sarkangalvis ir arī tas fotogrāfs, kurš fiksējis 1919. gada 1. maija demonstrāciju Valmierā un citus notikumus 1920. gadā. J. Sarkangalva fotogrāfa darbība ilgst 15 gadus, puse no tiem nostrādāta Pārgaujā.

1907. gada pavasarī uz dažiem gadiem Pārgaujā savai fotodarbnīcai telpas īrē fotogrāfs Dāvis Vanags. 1908. gada rudenī Pārgaujā Pētersona mājā pie cinkogrāfijas fotodarbnīcu iekārto Ignats Maļuškins. 1910. gada Valmieras kalendārā lasāma šāda reklāma: "Piedāvāju god. publikai visādus darbus glītā izstrādājumā. Pagatavoju vizītģīmetnes, kabinetģīmetnes, pastkartes ar ģīmetnēm u.t.t. Izstrādāju grupu fotogrāfijas visdažādākā lielumā. Palielinu visdažādākos uzņēmumus. Uz vēlēšanos noeju fotografēt arī mājās — fotogrāfs Jūlijs Luste Valmierā, Pārgaujā, Gailiša kunga namā". J. Luste fotogrāfa amatu mācījies pie Cēsu fotogrāfiem, 1909. gada 25. septembrī saņem atļauju iekārtot savu darbnīcu Pārgaujā. Pie viņa amatu mācīties 1909. gada decembrī ierodas brālis Mārtiņš Luste, kurš Gailiša namā nostrādā līdz 1914. gada pavasarim, kad pārceļas uz Mazsalacu un turpina fotogrāfa darbu.

Pārgaujā kādu laiku dzīvojis arī skolotājs un fotogrāfs Juris Vitols. 1926. gadā no Limbažiem uz Valmieru pārnāk fotogrāfs Andrejs Vitols, kurš arī Gailiša mājā nostrādā līdz 1934. gadam un tikai tad pārceļas uz pilsētas ērtākām mājām — Bērziņa māju, Livonijas viesnīcas 3. stāvu un citām.

Pārgauja ar Lielo krogu un samērā blīvo apbūvi tilta tuvumā piesaistīja arī dažādus grāmatu izdevējus izdot Pārgaujas skatu kartes. Muzeja fondos ir I. Maļuškina, T. Ulmaņa, K. Dūņa un J. Sarkangalva izdotas skatu kartes.

Matilde Kravale

PĀRGAUJAS MEISTARS

Pārgauja ilgus gadus bija Valmieras priekšpilsēta. Viduslaikos un arī vēlāk priekšpilsētās lielākoties dzīvoja zemnieki un amatnieki. Arī Pārgaujā amatnieku netrūkst. Te ir kalēji, namdari, mūrnieki, galdnieki un mehāniķi. Ir tekstilkrāsotāji, podnieki, ādmiņi un skurstenslaucītāji. Bet visvairāk tomēr ir drēbnieki, šuvējas un kurpnieki, jo par to, kā ģērbties izdevīgāk un labāk, mēs domājam bieži. Un viens no galvenajiem rūpju objektiem ir apavi.

Trīsdesmito gadu beigās Valmierā bija vismaz sešpadsmit veikali, kur varēja iegādāties apavus. Un kur tad vēl sīkās kurpnieku darbnīciņas! Bija modes preču veikali, kur blakus kurpēm un zābakiem varēja nopirkt visas pārējās lietiņas, kas kalpo auguma nosegšanai, kā arī specializētie apavu rūpniecības veikali, kuros plašā izvēlē piedāvāja pašu māju un ārzemju ražojumus. Protams, lielākā daļa šo veikalu atradās centrā un grupējās ap Rīgas ielu, taču kārtīgu amata meistaru netrūka arī Pārgaujā. Pētot 1938.-1939. gada Valmieras amatnieku biedrības biedru sarakstus, redzam, ka kurpnieka amats ir viens no populārākajiem Valmierā. Amatnieku brālībā no Pārgaujas sastāvējuši četri meistari — Udrovskis Aleksandrs Stacijas ielā 7, Paeglis Kārlis Stacijas ielā 40, Freimanis Alberts Stacijas ielā 44 un Muižnieks Pēteris Stacijas ielā 50. Tūlīt gan jāsaka, ka ne visi meistari bija apvienojušies biedrībā, tā ka šie nav vienīgie, kas rūpējās par pārgaujiešu kājām.

Viens no meistariem — Muižnieks Pēteris — dzīvo un strādā Pārgaujā vēl šodien. Jau no 1930-to gadu vidus viņš gatavo un remontē apavus valmieriešiem. Bet ceļš līdz Valmierai un meistarība bija garš. Dzimis 1911. gadā Krievijā, nelielā latviešu kolonijā, 120 km no Krasnojarskas. Nevarēdami nopelnīt maizi ģimenei tepat Latvijā, vecāki izbrauca uz Sibīriju. Bet nelaimes neatstājās, tēvu aizrāva dilonis un māte palika ar četriem bērniem. Viņa apprecējās otru reizi, bet maizei garoza neķļuva plānāka. Ģimene nolēma atgriezties. Tā Pēteris nokļuva Latvijā un sāka kurpniekmācekļa gaitas pie meistara Sprančmaņa Smiltenē. Vēlāk kopā ar meistaru dēlu devās uz Rīgu, kur mācījās piegriezt kurpju virsas. Pēterim bija 14-15 gadi, un viņš apguva, kā no drēbes gatavot īstabas un rīta kurpes, kā darināt vieglas vasaras, vakara, viesību un balles kurpes. Viņš uzzināja, kur lieto lastiku, kur zēģeļdrēbi, kā piegriež filcu un blīvos vilnas audumus. Vēlāk nonāca līdz brokātiem, samtiem un zīdiem, mācījās, kā gatavot apavus, pieskaņotus uzvalkiem. Bet tas jau bija vēlāk... Rīgā pagāja 7 gadi kuros Pēteris no mācekļa izauga par zelli. Meistaru Rīgā bija daudz un atrast darbu nebija viegli. Tā Pēteris Muižnieks pārcēlās uz Valmieras pusi. Pirmsākumā strādāja laukos, bet vēlāk kļuva par pilsētnieku. Nu vajadzēja pašam savu darbnīcu, savas mašīnas un darba rīkus. Pirmās mašīnas pirka uz nomaksu — tās maksāja milzu naudu, virsu mašīna Ls. 500, šujmašīna Ls. 300. Salīdzinājumam, kurpju pāris tai laikā maksāja 5 - 10 latus. Un tad sākās darbs — kurpes no ševro, lakādas un zamša, hromādas un juhtādas zābaki, rīta kurpes no safjāna. Labprāt gatavojis t.s. stila zābakus, kuru pagatavošanai aizgājušas 30 stundas. Strādāt gan esot bijis vieglāk — Valmierā vien bijuši 4 veikali, kur varēja iepirkt ādas virsu izgatavošanai. Un varēja jau arī uz Rīgu aizbraukt. Arī ar diegiem nav bijušas problēmas, ja grib izturīgus apavus, tad diegs nevar būt šāds tāds.

Amatnieku biedrībā stājies labprāt, īpaši saviesīgās dzīves pēc. Esot lustīgas dabas cilvēks, pieprotot vijoles spēli. Agrāk ar māsu, kas spēlējusi cītaru, muzicējuši dažādos godos. Piedalījies arī biedrības rīkotajos amata papildināšanas kursos.

Vēlāk mainījušās varas — mainījies darbs. Vācu laikos visi gribējuši smalkus apavus. Padomju gados gājis visādi, noņemtas mašīnas, neļauts strādāt. Bijis pat vēl sliktāk, bet to negrib atcerēties. Kādu laiku strādājis Sadzīves pakalpojumu kombināta apavu remontdarbnīcā, kur apmācījis jaunos kurpniekus. Tagad strādā pa māju, kur viena istaba pārvērsta darbnīcā. Salīdzinot ar agrākiem laikiem, tagad lielākoties nodarbojas ar remontu. Varētu jau ko pagatavot, visi darba rīki ir un iemaņas arī neesot zudušas, bet... ādu nav un diegu ne tik. Un meistars sērīgi skatās uz piegrieztnēm, kas sakrautas gar sienām, un liestēm. Kā jau kārtīgs meistars, liestes viņš gatavojis pats. To ir vesels plaukts pussienas platumā. Dažādiem fasoniem, dažādiem papēžu augstumiem, jo katrai kājai piestāv kas cits. Visapkārt instrumenti, ar tiem pilnas arī galdu lādes. Tur ir vīles, naži un īleni, naglas, pat tapiņas sagatavotas. Jo tapiņa un tas, kā to iedzen, ir svariga lieta. Ne velti mācekļi sāk ar koka tapiņu iedzīšanu kurpnieka dēlī.

Ideālu kāju gandrīz nav, saka meistars, katrai esot savas īpatnības vai vaina. Mūsdienās, kad iespējams nopirkt tikai standartapavus, šīs vainas vēl vairāk padziļinās. "Vecos laikos" nepazina varžacis, nemocījās ar sacietējumiem un deformētām kāju pēdām, nogurumu. Kurpnieks gatavoja piegrieztni pēc mēriem un konkrēta klienta kājas, un, gatavojot liesti, ievēroja šīs īpatnības, ja vajadzēja, pielaboja.

Māju Muižnieks Pēteris cēlis pats. 1930. gadu 2. pusē te vēl bijis priežu mežs. Kad uzmērīts gabals (tagad Brenguļu iela 3), pats nocirtis priedes un 1938. gadā sācis celtniecību. Visu darījis pamatīgi, tāpat kā savā amatā. Apavus remontējot lēnām, tāpēc pasūtītāji reizēm esot neapmierināti, toties darbs ar glanci. Bieži ņemot kurpes, ko citi meistari izbrāķējuši kā neremontējamas. Paši valkātāji gan arī esot nolaidīgi, īpaši sievietes — meistara palīdzību meklējot tikai tad, kad kurpe gandrīz jāmet projām.

Kad tad bija interesantāk strādāt — tagad vai agrāk? Atbilde izpaliek, bet smaids sejā tāds pats kā tad, kad stāstīja par stila apaviem, kādus kādreiz gatavojis. Nu jā, zīds, brokāts... skaisti. Bet varbūt vienkārši tā bija Pārgaujas meistara jaunība.

Iveta Blūma

CĪNA PAR KARLOVKU UN PĀRGAUJU

Atzīmējot 70 gadu jubileju, kopš Pārgaujas un Karlovkas rajoni pievienoti Valmieras pilsētai, jāatzist, ka sākotnēji Gaujas augstākā krasta apdzīvotāji šo faktu uztvēra neviennozīmīgi. Tas atklājās tūlīt pēc 1921. gada 4. decembra pilsētas Domes vēlēšanām, kurās piedalījās arī ap 1500 pārgaujiešu un karlovkiešu, veidojot 40% no visiem vēlētājiem. Vēlēšanās lielākos panākumus guva sociāldemokrāti un citi kreisie. Sociķu liste Nr. 3 saņēma 13 domnieku vietas no 30. Partijas avīze "Sociāldemokrāts" šo ziņu ievietoja 1. lappusē ar virsrakstu "Sarkanā Valmiera". Turpretim pilsoniskās aprindas neslēpa vilšanos — neskatoties uz aktīvo priekšvēlēšanu aģitāciju, viņu 9 saraksti kopā ieguva tikai 14 domnieku vietas, paliekot mazākumā pret kreiso vairākumu pilsētas Domē. Tāpēc nebija brīnums, ka pēc vēlēšanām sacēlās tāds troksnis par it kā notikušajām nelikumībām. Avīzes rakstīja par aģitāciju vēlēšanu telpās, par nespējniekiem, kurus sociķi cienājuši ar desām un baltmaizi, lai tā "nopirktu" viņu balsis. Bet trīs viri no "pilsoņu nometnes" tikmēr jau rakstīja sūdzību Rīgas apgabaltiesai pret Valmieras pilsētas valdi — par Kauguru un Karlovkas rajonu iedzīvotāju iekļaušanu Valmieras pilsētas domnieku vēlētāju sarakstos. Un tiesa 1921. gada 28. decembrī anulēja vēlēšanu rezultātus, uzdodot valdei sarīkot jaunas. Jāpiezīmē, ka sūdzētājiem tas izdevās tikai pateicoties Latvijas valdības tūlībai, jo iekšlietu ministrs jau 1921. gada 12. aprīlī bija iesniedzis Ministru kabinetam savu rezolūciju par "Kauguru un Karlovkas miestu pievienošanu Valmieras pilsētai", pie tam lūdzot noteikt, ka pievienošana formāli skaitāma no 1921. gada 1. janvāra. Neizskatītā veidā šī lieta bija nogulējusi veselus astoņus mēnešus — līdz minētajai sūdzībai. Tikai 15. decembrī valdība pieņēma lēmumu par pievienošanu, bet skaitot to ne vairs no 1921. gada 1. janvāra, bet gan no 1922. gada 1. janvāra. Tātad formāli stridīgie rajoni 4. decembra vēlēšanu laikā vēl nebija Valmieras teritorijā un tiesai vajadzēja anulēt vēlēšanu rezultātus. Taču skandāla aizsācējiem, kā vēlāk noskaidrojās, šī uzvara daudz prieka nenesa. Nākamajās vēlēšanās tik un tā piedalījās Pārgaujas un Karlovkas iedzīvotāji, kuri šoreiz īpaši vērsās pret tiem, kuri nevēlējās viņus atzīt par īsteniem valmieriešiem. Jo viņi sevi par tādiem bija uzskatījuši jau vismaz piecus gadus. Pārgaujieši un karlovkieši pilsētas Domes vēlēšanās piedalījās jau 1917. gada jūnijā, Kerenska valdības laikā, bet tā paša gada 13. jūlijā Valmieras pilsētas Dome nolēma pievienot šos rajonus pilsētai gan teritoriāli un administratīvi, gan saimnieciski. Viņu balsis pieskaitīja arī 1919. gada 16. novembra pilsētas padomes vēlēšanās, veidojot pirmo neatkarības laika pašvaldību. Tāpēc viņi šo "pārvēlēšanu lietu" uztvēra kā centienus laupīt vēlēšanu tiesības īsteniem pilsētniekiem. 1922. gada 15. janvārī Latviešu biedrības zālē notika iedzīvotāju sapulce, kurā pārgaujieši un karlovkieši pieņēma protesta rezolūciju sakarā ar 4. decembra vēlēšanu rezultātu atcelšanu.

Savukārt "vecpilsoņu" aktīvisti 17. janvārī organizēja savu sapulci, kurā vāca parakstus zem lūgumraksta ministru prezidentam atcelt valdības lēmumu par jauno rajonu pievienošanu Valmieras pilsētai. Viens no argumentiem bija tāds, ka Pārgauja un Karlovka 1917. gadā pievienotas "revolucionārā ceļā — uz priedēs notikušo mītiņu pamata".

Tā kā valdības lēmumu tā arī neatcēla, visiem vajadzēja gatavoties jaunām vēlēšanām, kuras nozīmēja uz 23. aprīli. "Vecpilsoņi" gan izmēģināja vēl vienu viltību — organizēja īpašu "pārgaujiešu un karlovkiešu" listi Nr. 10, cerot ar tādu nosaukumu "nomaskēkerēt" pēc iespējas vairāk vēlētāju balsu. Tomēr vēlēšanās 10. numurs nesaņēma pat divus simtus.

23. aprīļa vēlēšanas izcēlās ar lielu vēlētāju aktivitāti — piedalījās 91% no balsstiesīgajiem. Par to acīmredzot bija jāpateicas lielajam skandālam. Un valmieriešiem bija no kā izvēlēties, jo piedalījās 11 listes. Saskaitot balsis, izrādījās, ka atkal uzvarējuši kreisie. Sociāldemokrātu Nr. 3 bija ieguvusi pat vairāk balsu nekā 4. decembra vēlēšanās.

"Vecpilsoņu" nostāja Pārgaujas un Karlovkas pievienošanas jautājumā izrādījās politiska kļūda. Viņu līderim atlika vien secināt, ka "kreisuma slimība" Valmieras pilsētā ir nopietnāka parādība, nekā viņi bija domājuši. Bet Pārgaujas un Karlovkas iedzīvotāji beidzot varēja justies kā pilntiesīgi valmieriešu.

Viesturs Lucāns

PĀRGAUJA UN KĀRLIENA 20. GADSIMTA PIRMAJĀ PUSĒ

Pirmais Gaujas tilts, celts 1865. g., nodedzināts 1919. g.

Gaujas tilta sarga māja Pārgaujas pusē ap 1904. g.

Stacijas ielas sākums Pārgaujā ap 1907. g.

Gaujas jeb Lielais krogs, celts 19. gs. sākumā, ap 1930. g.

Plosti Gaujā Pārgaujas pusē 20. gadu sākumā.

Kauguru muižas kūts un klēts ap 1930. g.

Ceļa būves darbi uz šosejas pie Kauguru muižas. 1927. g.

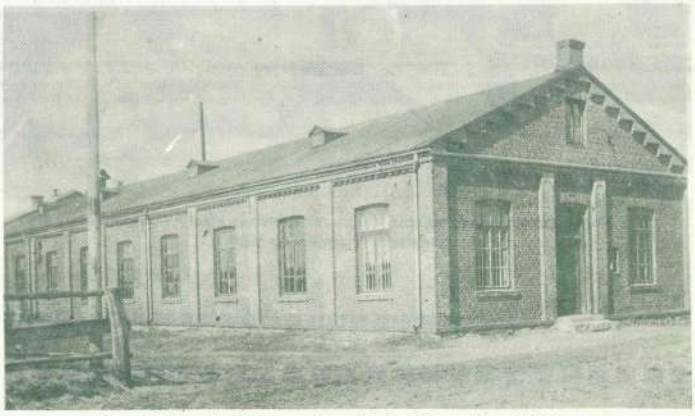

Aleksandra Pētersona linu fabrika Pārgaujā ap 1930. g.

PĀRGAUJA UN KĀRLIENA 20. GADSIMTA PIRMAJĀ PUSĒ

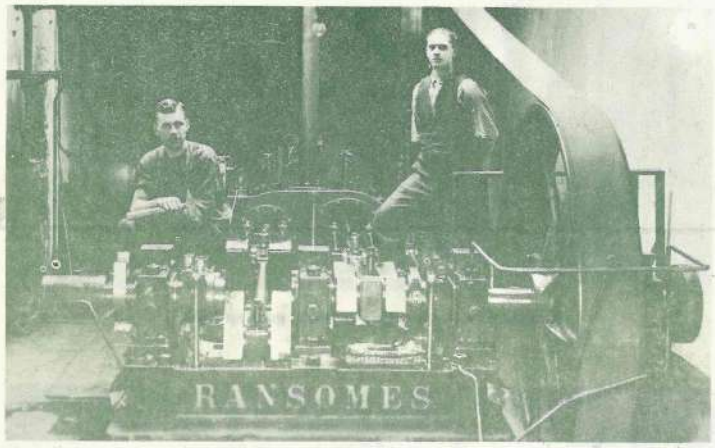

J. Līča linu fabrikas mašīnu telpa ap 1930. g. No labās Jānis Līcis, Jānis Kursulis.

Kooperatīvās sabiedrības "Bekona Eksports" vārti ap 1930. g.

Lopkopības pārraugi pie "Bekona Eksporta" sabiedrības ēkas 20. gadu beigās. J. Oša foto.

Valmieras dzelzceļa stacijas ēka ap 1935. g.

Vagonu kravas pārkraušana Valmieras dzelzceļa stacijā no šaursliežu uz platsliežu vagoniem ap 1925. g.

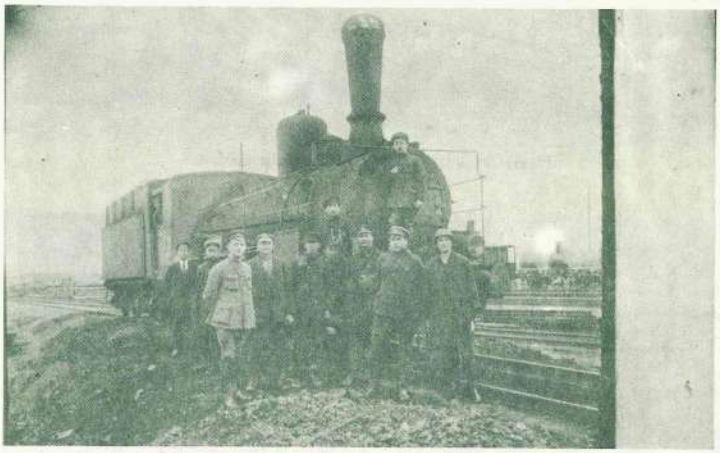

PK sērijas lokomotīve Valmieras dzelzceļa stacijā. 30. g. sāk.

GAUJAS "KAZU KRĀCES"

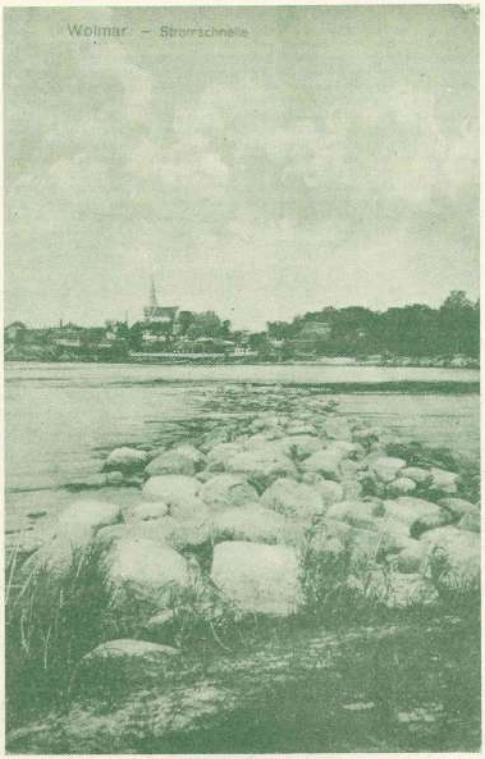

Kazu krāces Gaujā. 20. gs. sākums. H. Treija izdevniecība Valmierā.

Pēdējā laikā par Gaujas "Kazu krācēm" pie Valmieras daudz runā un raksta. Vairākkārt šis jautājums apspriests arī rajona un pilsētas sesijās. Jautājuma būtība — kā jaunais dambis, kuru uzber airēšanas slaloma vajadzībām, ietekmēs Gaujas ūdens līmeni, krastus, upes "labsajūtu un pat Stāvos krastus. Ihtiologi savukārt nobažījušies par zivju ikriem, kuri var ciest, ja krācītes ūdens manāmi paātrināsies. Viedokļi dažādi, sagatavots projekts, bet situācijas būtība vēsturiski līdzīga ar 19. gs. 30. un 40. gadiem, kad ".. Gauja pie Valmieras sāk strauji grauzt savu labo krastu, it īpaši augšpus baznīcas. Tas uztrauc ne vien apdraudēto namu īpašniekus, bet arī baznīcas un draudzes priekšniekus. Šis jautājums nodarbina vairākas konventa sēdes. Tā 1839. gada 28. septembrī konvents pārrunā baznīcai no Gaujas graušanas draudošās briesmas un nolemj uzklausīt lietpratēju spriedumu šinī lietā. Tā paša gada 16. oktobrī konventa sēdē Liepmuižas īpašnieks Panders kā konventa loceklis liek priekšā pirms aizsarga mūra celšanas, kas viņam liekoties nevajadzīgs, caur urbšanu noskaidrot Gaujas krasta zemes sastāvu zem baznīcas. Ja baznīca stāvot uz māla pamatnes, tad par krasta nograušanu nebūtu ko baidīties. Konventa dalībnieki gan atzīst, ka neviens nevar galvot par to, ka baznīca nav apdraudēta. Gaujas strāvu un virzienu varētu grozīt, ceļot pret krācēm dambi, vai arī par jaunu uzvedot akmeņus tur, kur Gauja caur viņu pazušanu savu virzienu mainījusi. Vai arī būtu rokams grāvis caur Valmieras muižai piederīgo Dīvaliņa pussalu, kas Gaujai dotu citu, pilsētai un baznīcai nedraudošu gaitu. Šī grāvja raksanas labad būtu jāgriežas ar attiecīgiem priekšlikumiem pie Valmieras muižas īpašnieka, aizrādot, ka šī muiža caur grāvja raksanu mazāk zaudētu kā caur pavasara plūdu laika grauzumiem. Ja F. Lovensterns tomēr nepiekristu grāvja rakšanai, tad jau nākošā ziemā no katra arkla zemes būtu jāpieved divas ases akmeņu, bet pilsētai būtu jānes pārējie izdevumi. Pagastu pārstāvji bij tādā ieskatā, ka baznīcai briesmas nedraud. Viņi, izņemot mācītāja ļaužu un kocēniešu perminderus, nostājās pret akmeņu pievešanu."

Šis jautājums tiek izskatīts konventa sēdēs 1845. gada 20. decembrī un 1846. gada 5. jūlijā. Noklausījās arī inženiera kapteiņa Jankēvica domas. Ja Gauja nograuztu Erdmaņa un Spehta (vēlāk Ezera) namus, tad arī baznīcai draudētu tas pats. Beidzot 1850. gadā nolēma pievest akmeņus dambja celšanai. 1850. gada maijā toreizējais baznīcas priekšnieks, Duķeru muižas īpašnieks Šulcs griežas pie rātskunga, būvju uzņēmēja Varhūzena par Gaujas dambja celšanas darbiem.

Kad valmieriešī beidzot sadūšojās celt tiltu (1864. gadā), tad krācēm atkal pievērš uzmanību. Lai pasargātu tiltu no ledus — ceļ "āžus", bet pie krācēm pāri Gaujai uzbēra dambi, izveidojot mākslīgo ūdenskritumu, ar kura palīdzību ledu sašķēla mazākos gabalos. Pēc 1922. gada lielajiem plūdiem valmieriešiem īpaši daudz raižu, tāpēc 1926. gadā uzber jaunu dambi, pa vidu atstājot brīvu ceļu plostiem. Ar laukakmeņiem nostiprina dambi labajā upes krastā. Darbi notiek inženiera Šnores vadībā. Tādā pašā nolūkā 1929. gada vasarā valdība ierīkojusi krasta aizsargtaču.

1989. gada rudenī rudenī "Kazu krāču" labajā krastā uz vecā dambja pamatiem iesāka celt jaunu dambi, mazliet pagarinot uz Zaķu salas pusi. Galvenā doma — pasargāt Zaķu saliņu no izskalošanas un paātrināt ūdens plūsmu airēšanas slaloma trasē, kuru sporta vajadzībām šeit ierīkoja 1969. gadā kā ļoti piemērotu vietu šim sporta veidam. Gaujas krāču kreiso krastu nostiprināja un labiekārtoja pēc tam, kad 1986. gadā tur uzcēla airēšanas slaloma bāzi. Gan krasta nostiprināšanai, gan dambja celtniecībai izmantoja laukakmeņus, granti, smiltis, izcirta krūmus, virsū uzbēra melnzemi un apzaļumoja. Darbi notika trenera L. Bečera vadībā, darbus apmaksāja gan rajona vadība, gan uzņēmumi.

60. — 80. gados Gaujas krasti strauji aizauga, pateicoties lauksaimniecības straujajai ķīmizācijai un neapdomātajai rūpniecības attīstībai Valmierā. Ieauga krūmos un pārpurvojās iecienītā pludmale kreisajā Gaujas krāču krastā. Par slaveno Gaujas sēri nu atgādina mums Kāpu iela, savas atmiņas par seno dienu Gauju, "Kazu krācēm", vareniem Gaujas zivju lomiem un plūdiem glabā Tālavas, Štraumes un apkārtējo Pārgaujas ielu iedzīvotāji. Daudz varētu mums pastāstīt aizsaulē aizgājušais slavenais sportists, pasaules rekordists soļošanā Alfreds Dūrēns, kurš gandrīz visu mūžu nodzīvoja pie Gaujas krācēm, Kāpu ielā 11.

Daudziem valmieriešiem krāces — iemīļota pastaigu, makšķerēšanas vieta. Bet kāpēc šo vietu sauc par "Kazu krācēm", kā viņas radušās? Teikas mums stāsta, ka Gaujas krāces izveidojis pats nelabais. Šis gribējis sagraut baznīcas torni un naktī nesis akmeni, bet, kad ticis upes vidū — iedziedājies gailis un akmens iekritis upē. Tā daudzas naktis pēc kārtas, kamēr no sava nodoma bijis jāatsakās. Vēl ir nostāsts, ka Gauja šinī vietā bijusi plata un sekla. Cilvēki tad saveduši akmeņus, lai varētu pārdzīt lopus ganīties mežā.

Kazām īpaši patikusi šī vieta un tāpēc viņu vārdā arī krāces nosauktas. Senais latvietis katrai vietai vai parādībai deva vārdu, jo uzskatīja sev par līdzīgu visu Dabu. Daba sargājama, kopjama, mīlējama, kad cilvēks ar viņu naidā, tad dzīvo bada dzīvi.

Daudz raižu un daudz prieka valmieriešiem sagādājusi Gauja, bet viņi izvēlējušies Gaujas krastus par vietu saviem mājokļiem. Gauja bija un paliks skaistākā Valmieras rota — ar saviem zaļajiem mežiem, dzelteno sēri, Stāviem krastiem un mūžam krācošajām "Kazu krācēm".

Regina Valtenberga

KAUGURU LAUKSAIMNIECĪBAS BIEDRĪBA

Ar Pārgauju cieši saistīta Kauguru lauksaimniecības biedrības darbība. 1898. gada 12. februārī 22 Kauguru pagasta zemnieki ar Mičķēnu māju gruntnieku Hermani Enzeliņu priekšgalā nolēma izveidot savu lauksaimniecības biedrību. Tā paša gada 29. septembrī viņi saņēma Vidzemes ģenerālgubernatora atļauju dibināt Kauguru pagastā, Valmieras apriņķī, Kauguru lauksaimniecības biedrību. Jau no darbības sākuma jaunizveidotā biedrība pulcēja ap sevi kaimiņu pagastu zemniekus un drīz tās darbošanās aptvēra vairākus pagastus, bet kopš 1903. gada ar Vidzemes ģenerālgubernatora atļauju tā savu darbību izvērsa arī Cēsu un Valkas apriņķos. Par biedrības priekšnieku kļuva H. Enzeliņš, kurš biedrības garajos pastāvēšanas gados bija reizē biedrības sekretārs un kasieris, arhivārs, biedrības laikrakstu līdzstrādnieks un redaktors. Lauksaimniecības biedrības veidošanas mērķis bija aizstāvēt latviešu gruntnieku intereses, palīdzēt viņiem saimniekot, izglītojot un apgādājot ar jaunām lauksaimniecības mašīnām un rīkiem, šķirnes lopiem, graudaugu un zālāju sēklām, minerālmēsliem.

Laiks līdz 1904. gadam Kauguru lauksaimniecības biedrībai bija augšupejas un pilnveidošanās laiks, kad katru gadu pieauga biedru skaits, palielinājās finanses un biedri bija aktīvi sapulču apmeklētāji. Šajos gados kauguriešī iestājās Liepājas Konsuma veikalā, kur bija iespējams lētāk nopirkt minerālmēslus, lauksaimniecības rīkus un mašīnas. Tika izveidota Kauguru un Mūrmuižas krājaizdevumu sabiedrība un pirmā zaru biedrība — Kauguru un Mūrmuižas kulmašīnu sabiedrība. Sešdesmit biedrības biedri mācījās Vidzemes latviešu zemkopības biedrību komitejas Valmierā sarikotajos kursos. Kauguriešī sarīkoja Valmierā savu pirmo lauksaimniecības un rūpniecības izstādi, gūstot lielu sabiedrības ievērību un labu peļņu, neskatoties uz lielo izstādes uzvarētājiem izlietoto balvu fondu. Biedrības rīkotās izstādes izvērtās par ikgadēju notikumu Valmieras dzīvē. Tā, piemēram, 1912. gadā no 29. jūnija līdz 4. jūlijam izsludināta izstāde ar nodaļām — lopi, lauksaimniecība un tās nozares, rīki un mašīnas, mākslīgie mēsli un spēkbarība, pārtikas vielas, piensaimniecība, dravniecība, zivkopība un tās ražojumi. 1903. gadā nodibināja biedrības preču noliktavu Valmierā, kas atvieglo saimniecisko darbību, bet H. Enzeliņš izdeva paraugnumuru biedrības laikrakstam "Valmieras Lauksaimnieks", kas palīdzēja izglītot un informēt lasītājus. 1904. gadā avīze sāka iznākt regulāri divas reizes mēnesī un ar 6. numuru — zem "Lauksaimnieka" vārda. Ap laikrakstu pulcējās ievērojami tā laika lauksaimniecības darbinieki un rakstnieki.

1904. gadu biedrība uzskatīja par tādu kā lūzuma gadu, kad, neskatoties uz biedru skaita un saimnieciskās aktivitātes pieaugumu, samazinājās sapulču dalībnieku skaits, zuda vēlēšanās tikties un savstarpēji apspriesties. Biedrība vairāk kļuva nepieciešama kā saimnieciskās darbības paligs, bet kā informācijas centrs kalpoja laikraksts.

1905. gads Kauguru lauksaimniecības biedrības dzīvē zīmīgs ar jauna agronoma — Kārļa Ulmaņa — pieņemšanu, bet priekšnieks H. Enzeliņš latviešu - igauņu deputācijas sastāvā Pēterburgā "stādījās priekšā" Krievijas iekšlietu ministram Buliginam, pasniedzot petīciju ar prasību, lai, pašvaldību kārtojumus kārtojot, uzklausītu arī latviešu balsis. Tomēr, kopumā ņemot, revolūcijas notikumos Kauguru lauksaimniecības biedrība ieņēma visai mērenu pozīciju un ļaužu prātu nomierināšanai sasauca Valmierā labi apmeklētas, bet mērenā garā noturētas sapulces. Uzskata, ka pēr Valmieru nenāca soda ekspedīcijas bargums, tieši pateicoties šīm sapulcēm. Revolūcijas notikumi, protams, ietekmēja biedrības darbību — agronoms bija spiests emigrēt, neiznāca laikraksts, bet tās darbības vēriens paplašinājās — tika nodibināti sakari ar citām biedrībām un 1906. gadā nodibināta Rīgas Lauksaimniecības Centrālbiedrība. Tās dibināšanas sapulcē sanāca delegāti no 23 Vidzemes lauksaimniecības biedrībām, arī H. Enzeliņš no Kauguriem, kuru ievēlēja par Centrālbiedrības priekšnieku. Kauguru lauksaimniecības biedrība piedalījās Rīgas piensaimnieku sabiedrības nodibināšanā, izdeva jaunus iespieddarbus — "Baltijas Lauksaimnieks", "Vēstis un Ziņojumi" un "Lauksaimniecības Bibliotēkas" 1. sējumu. Plašā saimnieciskā darbība jāva noīrēt telpas sapulcēm Valmierā, Velēna namā. Savu namu biedrība spēja uzcelt 1910. gadā. Tas bija kiegeļu nams ar koka paviljonu dzelzceļa stacijas tuvumā, kura uzcelšanai biedrība izpirka zemi no Kauguru muižas. Paviljons turpmākajos gados bija tradicionālo izstāžu norises vieta.

Īpašs notikums bija 1908. gads, kad ievērojami bija pieaudzis biedru skaits un radās vajadzība grozīt statūtus. Taču vajadzīgo biedru skaitu sapulcēt neizdevās un vajadzēja dibināt it kā jaunu biedrību. To reģistrēja 1908. gada 5. augustā ar nosaukumu Baltijas lauksaimniecības biedrība. Jaunā biedrība pārņēma visus Kauguru lauksaimniecības biedrības biedrus un tās mantu.

Šķiet, ka Baltijas (Kauguru) lauksaimniecības biedrības īpaša rūpe bija lopkopības attīstīšana, jo piena lopkopība un cūkkopība varēja būt labu ienākumu avots. Šajā jomā nozīmīgi bija biedrības agronoma K. Ulmaņa sarīkotie kursi, sarakstītās un izdotās grāmatas "Ienesīga piensaimniecība" (1907. g.) un "Ienesīga cūkkopība" (1909. g.). Piena lopkopības uzlabošanai tika izveidotas pirmās divas lopu pārraudzības biedrības. Vēlākajos gados šādas biedrības kļuva par vispārēju parādību Latvijas laukos.

Baltijas lauksaimniecības biedrība pati dibināja un piedalījās dažādu biedrību veidošanā, kas varēja sekmēt saimniecisko augšupeju. Radās savstarpējās palīdzības biedrība "Arājs" (1909. g.), Vidzemes tvaika kulmašīnu īpašnieku biedrība (1909. g.), Valmieras lauksaimnieku Krājaizdevu Sabiedrība (1909. g.), Valmieras Lauksaimnieku Ekonomiskā biedrība (1910. g.). Ekonomisko biedrību izveidoja "tirdzniecības labākai iekārtošanai" Baltijas lauksaimniecības biedrībā. Tās veikals atradās BLB namā netālu no dzelzceļa stacijas un tajā varēja nopirkt lauksaimniecības rīkus un mašīnas, koloniālpreces, kā arī rudzu un baltmaizi, svaigu pienu, sviestu, žāvētu cūkgaļu, desas, zivju konservus u.c.

1910. gadā sāka iznākt biedrības laikraksts "Zeme" H. Enzeliņa vadībā. Biedriem laikrakstu piesūtīja par velti, pārraudzības biedrības biedriem par puscenu, citu lauksaimniecības biedrību biedriem par ievērojami samazinātu maksu, un tomēr laikraksts deva peļņu. 1915. gadā, izdošanu pārtraucot, laikrakstam bija pāri par 5 000 lasītāju. "Zemes" izdošanu no 17. burtnīcas vadīja par agronomu atkal pieņemtais K. Ulmanis, kurš bija atgriezies no trimdas. Tikai biedrības priekšnieka drošā iestāšanās par K. Ulmani pasargāja no gubernatora Zvegināceva draudiem slēgt biedrību, ja Ulmani neatlaidīšot.

Grūts posms BLB bija pasaules kara gadi — rekvizīcijas kara vajadzībām izjauca jauna nama būvi, apgrūtināta bija saimnieciskā darbība, jāuzņemas rūpes par bēgļu novietošanu Valmieras un daļēji Cēsu un Valkas apriņķos. Valmieras Ekonomisko biedrību pārveidoja 1916. gadā par Baltijas Patērētāju biedrību un turpmākajos divos gados tā kļuva par preču apgādātāju un cenu noteicēju vietējā tirgū. Ļoti smagi bija lielinieku varas abi posmi, kad tika izpostītas preces par apmēram miljons rubļiem cara laika naudā, bet biedrības darbošanās praktiski kļuva neiespējama. Vācu varas laiks grūts ar divējādu naudas zīmju atrašanos apgrozībā — tas traucēja saimniecisko darbu. Pēc lielinieku padzišanas BLB atsāka savu darbību ar 50 000 vācu markām, kas bija noraktas pagrabā.

Jaunizveidotajā Latvijas valsti Baltijas lauksaimniecības biedrības dzīvē sākās jauns posms, kad sakrita valsts saimnieciskā politika ar biedrības izvirzītajiem mērķiem un uzdevumiem. Darbības metodes 20. - 30. gados mainījās līdzi laikam un BLB arī šajā posmā bija nozīmīgs saimnieciskās dzīves centrs, kurā biedru skaits pieaudzis no 262 1919. gadā līdz gandrīz diviem tūkstošiem, bet gada bilance sasniegusi vairākus simtus tūkstošu.

Indra Vilistere

LABĪBAS ELEVATORA CELTNIECĪBA

Iebraucot Valmierā, droši vien reti kāds no valmieriešiem ipaši ievēro turpat pie stacijas esošo, laika gaitā jau apbrūnējušo ēku — elevatoru, bet tam šogad jau — 60.

Kā radās doma par elevatora vajadzību tieši Valmierā, varam lasīt laikraksta Valmierietis" 1930. gada 31. janvāra 24. numurā: "Baltijas lauksaimniecības biedrības Valmierā 1930. g. 28. janvāri noturētā biedru sapulcē valdes priekšsēdētājs iepazistināja dalībniekus ar labības tirdzniecības jautājumiem Valmierā un tās apkārtnē, kas pie toreizējiem tirgus apstākļiem lauksaimniekiem bija pavisam neizdevīgi, un lūdz apstiprināt valdes ierosināto jautājumu par elevatora vajadzību. Apspriežot ierosināto jautājumu un ievērojot Valmieras apkārtnes zemkopju neatliekamās vajdzības tirgus apstākļu noorganizēšanā, labības labuma un cenu pacelšanā, Baltijas lauksaimnieku biedrības pilna biedru sapulce vienbalsīgi nolemj: atzit, ka labības tirgus stāvokļa nokārtošanai nepieciešama elevatora celšana Valmierā un lūgt Zemkopības ministra kungu gādāt par elevatora celšanu Valmierā ar valsts līdzekļiem, iznomājot šo elevatoru Baltijas lauksaimniecības biedrībai, kā stiprākai lauksaimnieku organizācijai, kas apvienoja uz 1930. g. 1. janvāri 1872 biedrus. Elevatora ierikošana paceltu zemnieku sabiedrisko domu un izpratni graudkopības veicināšanā, izkopšanā un izvērtēšanā, kā arī nodrošinātu zemniekiem pienācīgu darba atmaksu". Tā Valsts labības sabērtuves jeb elevatora celtniecību finansēja Zemkopības ministrija, to nolemjot celt netālu no Valmieras dzelzceļa galvenās stacijas, praktiski tai blakus. Jau celtniecības objekta izvēles vieta apliecināja, ka Valmiera kļūst par Ziemeļlatvijas saimniecisko centru labības tirgus regulēšanā. Zemkopības ministrijai būtu iespēja ieguldīt līdzekļus un regulēt vietējo labības tirgu, jo, uzceļot sazarotu tīklu visā valsti, rastos iespēja viegli izbeigt ārzemju labības ievešanu; ar vietējās labības iepirkšanu un cenu noteikšanu bija iespējams uzturēt maizes cenas noteiktā līmenī. Rudzu ievešana no ārzemēm izbeidzās 1931. gadā, kviešu — 1932. gadā. Līdz ar labības tirgus kārtošanu Zemkopības ministrija rūpējās arī par to, lai šo labību varētu labi uzglabāt un lai lauksaimniekiem būtu iespējams nodot tīrāku labību, līdz ar to saņemot augstākas cenas, un arī sagatavot labu sēklu. Līdz 1939. gadam elevatorus un noliktavas ierīkoja Rīgā, Valkā, Virešos, Jelgavā, Bauskā, Grīvā, Liepājā, Ventspilī, Skrundā, Daugavpilī, Rēzeknē. Pārdzīvotā ekonomiskā krīze 20-to gadu beigās, 30-to gadu sākumā lika valstij nopietni pārdomāt un meklēt jaunus novatoriskus ceļus lauksaimniecībā. Valsts lauksaimniecības politika orientējās uz kopdarbības ideju ar zemnieku.

Tomēr tikai pēc pusotra gada sākās celtniecības darbi. Jaunā labības elevatora būvi Valmierā nosolīja būvuzņēmējs Hartmanis no Rīgas, Laboratorijas ielas 3. Kā raksta "Valmierietis" 1931. gada 19. jūnijā: "Priekšdarbi tiek jau veikti un pēc Jāņiem darbi sāksies pilnā gaitā. Daudzi strādnieki te atradīs darbu un maizi". Pārlapojot to gadu "Valmierieša" lappuses, var redzēt, ka arī tolaik par dažādiem "stiķiem" un "niķiem" "Karlovkas" iedzivotājiem ir uznākusi "sakaršanās" ar likuma sargiem. 1931. gada 25. septembra "Valmierietī" pilsētas iedzivotāji varēja lasīt: "Jaunceļamā elevatora darba vaditājs ziņojis policijai, ka no elevatora būves sistemātiski naktis tiekot zagti dēļi. Starp citiem strādniekiem pie minētās būves strādājis Sihmanis Anohins no Marijas ielas 3 ar savu civilsievu Narutševičs. Policija pie viņiem izdarījusi kratīšanu un atradusi veselu noliktavu zagtu dēļu, no kuriem daļa bijusi sagatavota kurināšanai. Parasti līdz šim Anohins pie tiesas galda stāvējis tikai daudz svarīgākās lietās, bet tagad tas būs jādara par "niekiem" — tā ar ironiju rakstā ""Vecmeistars" krāmējas ar niekiem". Ar to vēl "raibumi" elevatora celtniecībā nebeidzās. Ko "var" un "spēj" Rigas zēni, varam lasīt nedēļu vēlāk, 2. oktobra "Valmierietī": "Par pretošanos policijai nogādāti jaunceļamā elevatora strādnieki rīdzinieki Jānis Luste un Alfreds Rubenis — tā pavairāk iebaudījuši "grādu spēku" un sākuši pilsētā trokšņot. Dežurējošais policijas kārtībnieks aizrādījis netrokšņot, bet, tā kā aizrādījumam nav bijis vajadzīgā iespaida, tad vedis uz policijas iecirkni. Ceļā aizturētie līdz ar saviem paziņām uzbrukuši policijas kārtībniekam, lai atbrīvotos. Tikai ar izsauktiem paligspēkiem izdevies dauzoņas savaldīt un nogādāt iecirkni. Luste ar Rubeni par pretošanos policijai nodoti izmeklēšanas tiesnesim". Taču šie starpgadījumi nevarēja aizkavēt celtniecību un tuvojošos spāru svētkus pēc desmit mēnešiem vai, kā 1932. gada 9. septembra "Valmierietis" to atspoguļo saviem laitājiem, "Valmieras labības elevatora izbūves darbi tuvojas beigām. Pašlaik uzstāda visas vajadzīgās mašinas. Trešdiem, 7. septembri Zemkopības ministrijas inženieris Lazdiņš ar apriņķa valdes locekļiem apskatija atvestās mašinas. Uzņēmēji apņemas mašinu uzstādīšanas darbus pabeigt ap 28. septembri".

Tāds ir neliels ieskats "Kārlienas" vēsturē. Elevators deva ne mazu lomu Valmieras saimnieciskajā dzīvē. Ne tikai Valmierā, bet arī visā Latvijā pirms otrā pasaules kara labības ražošana bija nostādīta uz drošiem pamatiem un tas tika panākts, pateicoties labi pārdomātai, plānveidīgai, lauksaimniecībai labvēlīgai agrārai politikai.

Ingrida Ziriņa

KĀRLIENAS PUIKA — LATVIEŠU PŪCESSPIEGELIS

Itin garajā Kārlienas puiku plejādē pirmo vietu gan hronoloģiski, gan popularitātes ziņā mums jāierāda **Latviešu Pūcesspieģelim — Kārlim Konrādam** (1889 — 1972), tautā sauktam Šana, kura dēkas asprātīgajā atmiņu grāmatā "Latviešu Pūcesspieģelis" (3 sēj., 1964—1969 Stokholmā, Niklāva Strunkes apvāks) attēlojis Jānis Kārkliņš.

"Šana, šana, visur šana, kur gan šanas nav?", divdesmitajos un trīsdesmitajos gados dziedāja valmierieši. "Šanu" pazina liels un mazs, viņa vārdu un ērmīgo titulu — **Grāfs Miķelis Amālijas dēls Vanags, Šanas valsts virsaitis** — visā Latvijā iznesa un daudzināja. Firmu reklāmas, kalendāri un laikraksti savu lasītāju pulku vairoja un popularitāti cēla ar Šanas piedzīvojumu aprakstiem. Valmiera un Šana toreiz bija nešķiramas lietas. Daudzie piedzīvojumi folklorizējušies, tautas fantāzijai mijoties ar patiesību. Sniedzam mūsu lasītājiem dažus šādus notikumus. Gribat -- ticiet, gribat -- neticiet!

***

Plūdos cietušais

Draugu pulkā stacijas bufetē Šana nonācis labā "štimmungā", uzkāpis uz galda un sācis dziedāt. Kad dzelzceļa policists virsaitim aizrādījis, Šana viņu nosaucis par čabatu, ko policists tulkojis kā amata personas aizskaršanu un turpat uz vietas sastādījis administratīvo protokolu. Šana atteicies sodu maksāt un lieta nonākusi tiesā. Tiesā virsaitis skaidrojis, ka čabata ņav vis lamuvārds, bet gan Šanas valsts (biedrības) aprindās sevišķs pagodinājums, kas ierakstīts pat biedrības "rullos". Tiesa, ņemot palīgā Šanas novadnieka valodnieka Jāņa Endzelīna "Latviešu valodas vārdnīcu", konstatējusi, ka par čabatu sauc zābaku, ko var valkāt gan labajā, gan kreisajā kājā, un ka "zābaks" var gan būt apvainojums, sevišķi vēl amata personai. Vainīgajam par amata personas apvainošanu piespriesta naudas sods 25 latu apmērā ar tiesībām pārsūdzēt augstākā instancē. Nu Šana griezies ar lūgumu tieši pie valsts prezidenta un lūdzis sodu atlaist, jo viņš, lūk, esot "slapjā gada" (1926) plūdos cietušais un kā tādam viņam pienākoties atvieglinājumi. Sevišķa komisija lietu pārbaudījusi un konstatējusi, ka Valmieras pilsonim Kārlim Konrādam piederošos, no mirušā tēva mantotos, jaunbūves pamatus Gauja pavasara plūdos izskalojusi, nodarot materiālus zaudējumus. Pamatojoties uz komisijas slēdzienu, plūdos cietušajam naudas sods atlaists.

Viens par visiem

Trīsdesmito gadu sākumā gadījies, ka uz kādu sarīkojumu Valkā ar sevišķu vilcienu caur Valmieru braucis pats prezidents ar savu svītu, par ko jau savlaicīgi bijušas informētas visas pilsētas sabiedriskās organizācijas. Noteiktajā laikā, jau labu brīdi pirms vilciena pienākšanas, ar zaļumiem rotātās stacijas ēkas priekšā uz perona pulcējušās delegācijas ar ziedu klēpjiem un izvietojušies ugunsdzēsēju un skolu orķestri. Satraukums! Vilciens nāk un prezidenta vagons apstājas tieši pret perona vidu. Sveicēju pūlis sarosās, minstinās — kam pirmajam sveikt prezidentu? Tai brīdī no stacijas laukuma puses uz perona uzbrauc spožs vaļējs limuzīns un nostājas tieši pret vagonu, kura durvīs parādās prezidents. No limuzīna izkāpj grāfs Miķelis Amālijas dēls Vanags pilnā formā ar regālijām un baltu asteres ziedu pogcaurumā, nonēm cilindru un teic runu. Runā minūti, divas, trīs... orķestris spēlē tušu! Vilciens nosvilpj pirmo reizi, nosvilpj otrreiz, grāfs runā, bet pēc trešā svilpiena pasniedz prezidentam baltu rozu klēpi. Vilciens aiziet, bet grāfs veikli iemetas limuzīnā un aizbrauc, atstādams daudzos neveiksmīgos apsveicējus apjukuma un sašutuma pilnām sejām.

***

Novada aizsargiem bijusi kāda liela sanāksme vai svētki, kuros ielūgta augstākā vadība no Rīgas un visu apriņķa pārstāvji. Pirms Rīgas — Valkas vilciena pienākšanas Šanas valsts virsaitis dzelzceļa stacijā "nopircis" visus Valmieras ormaņus, parastās braukšanas maksas vietā samaksādams divkārtīgi, bet ar noteikumu, ka nevienu braukt gribētāju nedrīkst uzņemt. Kad vilciens nostājies pie perona un atbraucēju rinda steigusies izvēlēties labākos un skaistākos pajūgus, virsaitis iesēdies lepnākajā no tiem un devis pavēli pārējiem sekot. Visa garā ormaņu rinda aizbraukusi, atstājot pārsteigtos viesus kājniekos.

Pēc tautā noklausītiem nostāstiem pierakstījis **Laimonis Liepnieks.**

Šanas valsts virsaitis grāfs Miķelis Amālijas dēls Vanags vairāk vai mazāk veiksmīgi piedalījies Valmieras pilsētas Domes vēlēšanās ar savas "partijas" sarakstu Nr. 7 un sevi kā vienīgo kandidātu. 1928. gada 15. aprīlī laikraksta "Latvis" publicē "Šanas listes" vēlēšanu uzsaukumu Valmieras pilsētas Domes vēlēšanām:

"Visi ar skaidru prātu un žvinguli galvā balso par "Šanas" listi. Es solu visu, bet nedodu neko! Kas par mani kā klājas nebalsos un savu balsi citai listei dos, tas pats spogulī pēc tam lai skatās un no kauna kratās. Iekš tā vārda "Šana" jums būs tā uzvarēšana!

"ŠANAS" GRUPAS PLATFORMA VALMIERAS PILSĒTAS DOMES VĒLĒŠANĀS:

1. Par visādu lustīgu dzīvošanu un padarīšanu.
2. Par labu ēšanu un krietnu iemešanu.
3. Par garu bārdu un īsu brunču nēsāšanu.
4. Par puišiem jaunu meitu mīlēšanu un obligatorisku neprecēšanu.
5. Par trūcīgu dzērāju pabalstīšanu un brīvkneipu* ierīkošanu.
6. Par parādu taisīšanu un viņu nemaksāšanu.
7. Par dažu partijas ēzeļu apmācīšanu speršanā.

Piezīme: To āzi, ar kuru citkārt mēdzu uz vēlēšanām braukt,

Neviens prātīgs cilvēks vairs nevar par dzīvu saukt,

Jo ar viņu braucot es izkritu vienreiz cauri,

Viņa kauli un ragi sen karājas Valmieras muzejā tam par godu,

Bet, kad nu tā lieta vairs neiet tā,

Tad šoreiz braukšu uz vēlēšanām citādi kā.

Taču kā, to šoreiz neteikšu jums,

Tas pagaidām paliek mans noslēpums!

Grāfs Miķelis Amālijas dēls Vanags,

"Šanas" virsaitis.

Es nāku "Šanai" par godu un ēzeļiem par sodu!

Izdevusi galvenā "Šanas" valde un nodaļas no Piltenes līdz Pekinai.

* kneipe — dzertuve

PŪCES SPIEĢELIS

PĀRGAUJĀ —

mazu ielīņu labirintos, atrodam namus, pie kuriem pievelk tur agrāk dzīvojušo mākslinieku gara lielums, viņu personības aura. Tad vēl sakarības nevarēja runāt, bija tikai nojausmas.

Teodors Uders, Aleksandrs Petrovs, nesen aizgājušais Rūdolfs Pētersons...

Visvairāk domu un ieceru, katrs savā laikā, viņi visi atstāja agrākajā podnieka Lūša (tagadējā Stacijas iela 8). Tur pēc atgriešanās no Jaltas kādu laiku dzīvoja T. Uders, A. Petrovs. No otrā stāva bēniņu izbūves pavērās plaša panorāma uz Gaujas leju — rieta saules apspīdēti māju jumti ziemas saltumā, dūmu vērpetes — temats A. Petrova gleznai "Skats caur darbnīcas logu".

Tur ciemojies arī Jānis Rainis. Bet 1939. gadā šo māju nopērk ainavists Rūdolfs Pētersons, profesora Vilhelma Purviša un Jāņa Tilberga audzēknis.

"Nav mājas!" — šādu zīmiti bieži varēja atrast uz T. Udera darbnīcas durvīm Pārgaujā, Rooka mājā, viņa dzīves beidzamajā posmā. Mākslinieks sargāja savu pasauli un durvis atvēra tikai uz norunātiem klauvējieniem. "... Vēl tagad skaidri redzu šo dižo varena auguma vīru ar tumšu bārdu un iesārti gleznainu degunu virs tās, kupliem matiem un sāniski vērojošu, asu skatu. Zem tumšās bārdas plandījās liels puškis — melnas lentas mezglojums, Valmierā neparastas bikses — samērā spilgtas un lielām rūtīm, padusē mākslinieka lielais kalenkora saulessargs un liela boze — spieķis rokā. Un kur tad vēl lielā, melnā platmale" — tā T. Uderu savā eseju krājumā "Svētā birzs" ateeras Niklāvs Strunke (Krājums izdots 1964. g. Stokholmā).

Gleznotājam R. Pētersonam bija studija "Pagalms T. Udera ielā" (1980. g.), kur simboliskā nozīmē divu gaiļu strīdā bija izteikta cīņa par savu "es"...

Mājā Zvaigžņu ielā pie karikatūrista Vija Zaķa satikās citas pasaules pārstāvji, taču viņi visi ir saistīti savā starpā ar radošās auras turpinājumu, ar mūžam meklējošās patiesības un skaistuma alkām.

Vai Pārgauju par savu dzīves vietu romantikas dēļ būtu skaitliski visvairāk izvēlējušies mākslinieki? Varētu skaitīt, bet šeit minētie nav visi, kuru ieceru un sapņu vieta bija un ir Pārgauja. Varbūt tur ir kāda īpaši apgarota vide, tikai zemapziņas slēptākajos strāvojumos sajūtama? Skērsojot Gauju, padomāsim par savādajiem, varbūt dažu skatījumā īpatnējiem, nesaprastajiem mākslinieku ar labvēlību un sapratni.

Gunta Eiduka

Izdevēja Valmieras novadpētniecības muzejs. Par izdevumu atbild Guna Medne. Iespiests Valmieras tipogrāfijā "Liesma", 228600, Valmierā, A. Upīša ielā 7. Datorsalikums. Ofsetiespiedums. Pas. Nr. 1388. Metiens 700 eks. Ligumcena.